

Дејан В. Поповић

Економска школа

Ваљево

ТАДИЋА ЋУПРИЈА Спор око моста 1851-1879.

Апстракт: У раду се излаже ипциање проширења мостиа на колубарском јазу саграђене од сипране угледног ваљевског трговица Јеврема Тадића. У наизменичној преписци грађанства вароши, ваљевских локалних органа власти и самог Тадића, приказана је верна слика дешавања не само око овог мостиа, него и самих привредних и судских дешавања оновременог Ваљева. Предмет мостиа верно се пресликава и на тему оближњег вашаришћа, а обоје, развојем трговачких делатности у 19. веку представљају врло важне и најуносније ставке пословања вароши. Чланак је заснован на необјављеној архивској грађи.

Јеврем Тадић, угледни ваљевски трговац и извозник спорио се око вашаришта са житељима вароши Ваљева и Начелством округа ваљевског у више наврата. Педесетих година 19. века овај спор водио се не само пред Судом ваљевске општине и Начелством округа ваљевског, већ и пред Попечитељством внутренних дела, а спор је дошао и до самог кнеза Александра Карађорђевића. Кнез је био сагласан ставу Савета да се спор реши на основу слободне погодбе свих заинтересованих страна.¹ Међутим, и у наредном периоду указиваће се на многа спорна питања у вези вашаришта, које је у то доба било једно од најважнијих материјалних потпора житеља ваљевске чаршије.

Вашариште у Ваљево постојало је још у турско доба. По завршетку устаничких борби 1804-1815. године, вашариште и само Ваљево су пусти, али не задуго. Двадесетих, а нарочито тридесетих година 19. века

¹ Бранко Перуничкић: *Град Ваљево и његово управно подручје 1815-1915*, Историјски архив Ваљево, Ваљево 1973, стр. 704-717; Миладин Ж. Весић, *Градац и његово стипановиштво*, самостално издање, Ваљево 2000, стр. 45-46.

Јеврем Тадић

убрзано се, као никад раније мењала национална и демографска слика вароши Ваљево. Бројне турске, добрим делом трговачке породице, после немирних година буна и ратова у Првом и Другом српском устанку постепено су продавале своја имања, куће и одлазили даље, у Босну и Турску. Купци ових посуда били су српски највиђенији и најбогатији трговци тог доба. Тако су за релативно кратко време сва добра покуповале и присвојиле српске старешине. Међу овим старешинама помиње се и име кнеза Јовице Милутиновића, наследника помрлих кнежева Грбовића. Кнез Јовица Милутиновић прославио се у борбама управо завршене српске Револуције, најпре као буљубаша, а потом као капетан. По завршетку борби, прешао је из родног Санковића у Ваљево, где га је кнез Милош Обреновић поставио за кнеза колубарске кнежине, а након тога био је у управној служби уз Јеврема Ненадовића.² Као чиновник и богат човек, кнез Јовица Милутиновић купио је од Турчина Мехића имање, воденице, шуме и воћњаке. У свом поседу држао је цело поље дуж колубарског јаза, цео Липак и Мехића брдо, као и конак бега Јајића у Тешњару и имање на левој обали реке Градац. Имање кнеза Јовице Милутиновића налазило се у непосредној близини градачког имања Проте Матеје Ненадовића.³ Кнез Јовица Милутиновић није имао мушких потомака, па је једну од старијих кћери удао за већ угледног и богатог ваљевског трговца из породице Тадић, Јеврема. Кнез је по политичком опредељењу био загрижени присталица династије Обреновић, те је по паду кнеза Михаила са власти 1842. године и доласком Александра Карађорђевића, морао побећи из Србије. Кнезу Јовици Милутиновићу део имања је конфискован и продат, али је већину истог успео да преузме његов зет Јеврем Тадић, који је као један од најимућнијих људи вароши покуповао и све делове имања својих свастика. Познато је да су кнез Јовица Милутиновић и Јеврем Тадић своје велико богатство заснивали и на зеленашењу.⁴

² Владимир Кривошеје: *Муселимов конак*, Народни музеј Ваљево, Ваљево 2004.

³ Прота Матеја Ненадовић купио је велико имање у Градцу од Абдурахман-аге и Селим ефендије Крчића за 540 дуката. Имање се састојало од плодних градачких лука, конака, воденице и већег броја колиба. Љубомир Павловић, *О Ваљевоу и Шайћу, изабрани списи*, Радио Ваљево, Ваљево 1990, стр. 43.

⁴ Љубомир Павловић, н. д., стр. 21-25.

Приходе од ваљевског вашаришта уживао је и кнез Милош до 1839. године (када је донесен закон о панађурима), а од тада су били под бригом државе и централне власти.⁵ Општинске дућане вашаришта четрдесетих година 19. века разграбили су богати ваљевски трговци, међу којима и Јеврем Тадић. Поред дућана, купио је и део општинског имања вашаришта на јавним лицитацијама између 1844. и 1851. године. Тако је Тадић почео да наплаћује кирије над већим бројем варошких шатри и дућана, и у том послу се прилично обогатио. Вашариште се постепено усталило на простору између река Колубаре и Градца.

Ваљевско вашариште било је стециште трговаца са свих страна; то је био један од највећих и најчувенијих вашара (панађура) тог доба на Балкану. Овде су се могли наћи трговци стоке из Босне, целе Србије, Македоније, Бугарске. Вашар је одржаван лети, на празник Илиндан, и био је већином марвени. Са друге стране јаза колубарског, у истој равни, али на нешто мањем простору, простирао се варошки панађур „мртве трговине” (мртва трговина подразумевала је купопродају свих роба осим живе стоке). Два су вашара била одвојена јазом и уским каменим мостом у власништву Јеврема Тадића. Како се један мањи део вашаришта налазио на општинској земљи, а други део на имању Тадића (са чије стране су биле и разне злоупотребе наплате кирије), дошло је до првих несугласица и сукоба. Убрзо су се јавиле притужбе грађана који су молили Суд општине и Начелство окружно да стану у заштиту права трговаца и грађана.

Недуго потом, Општина се упустила у спор са овим моћним трговцем око наплате државног пореза и прихода од вашаришта. Наиме, постојао је договор између Општине и трговца Тадића о деоби панађурских прихода, али се, по мишљењу Тадића договорено није испоштовало, па је дошло до вишедеценијског судског спора (који траје од 1851. или од 1879).⁶ Свакако да се у овом процесу Тадић држао Грађанског законика из 1844. године који му је гарантовао заштиту имовине, пуну слободу уговарања и приватна права појединца.⁷ Занатлије и тр-

5 Љубодраг Поповић: *Ваљевски панађури у првој половини 19. века*, Гласник МИАВ, бр. 36, Ваљево 2002, стр. 5-16.

6 Јеврем Тадић се нашао дубоко погођен и увређен оваквим ставом Општине ваљевске, јер је сматрао да има права да већи део панађурских прихода присвоји, пошто је и само вашариште на његовој земљи. Тадић је у документима више пута истицао питање ђумрука, кирије, вашаришта „како би се ова ствар у поредак довела”. С обзиром да је и Начелство округа добрим делом делило мишљење Суда општинског, Тадић у више наврата тужи и Начелство Попечитељству и самом кнезу – Бранко Перуничкић, н. д., стр. 704-717.

7 Јанко Ницковић: *Уставни развој Србије 1804-2006*, друго допуњено издање, Seznam Medico, Београд 2007. стр. 90-91.

говци на ваљевском вашару нашли су се у незавидној ситуацији да морају да плаћају кирију Јеврему Тадићу, али истовремено и одређене таксе Општини, што је био превелик трошак за њих. Предлагано је да Општина откупи Тадићеве плацеве, али од те идеје задуго није било ништа због противљења овог моћног трговца. Постављало се питање да ли је решење да се измести панађур на неку другу локацију, што би са своје стране било врло неповољно решење за варош, јер би и сама чаршија у том случају морала да се измести. Грађанство је предлагало Начелству да ово наложи инциниру (инжењеру) општинском да се премери земљиште са друге стране колубарског јаза, ако другог решења нема. У јеку спора вашар није ни држан на Тадићевим плацевима, већ на имању Ненадовића у Градцу. Лоши односи Тадића и Начелства тада су досегли тачку кључања: жалба је упућена Попечитељству, Тадић преорава простор вашаришта, а панађур се умало није угасио кад је плаховити и набујали Градац поплавио околину и скоро прекинуо одржавање оба одвојена вашара. Из преписке сазнајемо становиште окружног начелника ваљевског „подполковника кавалера” Е. Гавриловића, да Јеврему Тадићу треба судити по полицијском закону за узет новац од кириција, које овај није ни враћао.⁸ Колико нам је познато, даљег судског поступка према овом трговцу није било. За део грађана вароши Ваљева Јеврем Тадић био је препрека спајању и проширењу два вашаришта у једно.

Након више од две деценије поново је дошло до спорења између грађана вароши Ваљева и Јеврема Тадића, овог пута око моста који је повезивао два вашаришта. На основу увида у преписку два државна органа из 1879. године сазнајемо да је случај „ћуприје Јеврема Тадића” био предмет Суда, још од маја 1875. године, када је и поднета прва жалба грађана вароши Ваљева против овог трговца.⁹ У њој се истицало да постоје велике тешкоће преласка моста, које су се знатно увећавале за време Илинданског вашара. У више докумената пише да је поменути мост био најближа спона грађана са искраја вароши и саме чаршије.¹⁰

8 Бранко Перуничкић, н. д., 710-712. У писму Попечитељству, од јула 1853. године, Јеврем Тадић износи своје мишљење да му се наноси неправда, и да није ни дужан да примљену кирију врати, кад уговор са његове стране није ни прекршен, него је нападао Начелство да не ради по закону и да је овом циљ да Тадића само оштети и понизи.

9 МИАВ, фонд: Општина града Ваљева – Ваљево (у даљем тексту: ОГВ), Жалба грађана вароши Ваљева поднета је 22. маја 1875, а тужба Општинског суда против Ј. Тадића води се од 14. маја, исте године, пр. бр. 1, дел. бр. I, А2, 3782/1879, кут. бр. 75.

10 Исто, ОГВ, дел. бр. 1272, од 26. маја 1875, кут. инв. бр. 75.

Како је време одмицало, спор грађана вароши Ваљева и Општинског суда са једне и трговца Јеврема Тадића са друге стране све се више продубљивао. Из докумената сазнајемо да је Начелство почетком следеће, 1876. године извештавало Суд да постоје елементи кривице код Тадића између осталог и зато што је овај, приликом грађења моста, заузео део општинског сокака. На основу наведеног, Начелство је сматрало да би поменути могао да одговара по члану 396 Кривичног закона.¹¹ Спор се настављао и следећих месеци, али није могла да се докаже кривица Тадића. Начелство је извештавало да спор може да се оконча само ако се докаже кривица и ако је он правно ваљан и правно одржив пред државном администрацијом и пред грађанством вароши.¹²

У време када се овај спор води на снази је Устав из 1869. године, а по њему је приватна својина пуна, неприкосновена и неограничена (чл. 25). Устав гарантује личну слободу, право на саслушање пред судом (чл. 26), забрану конфискације без одлуке суда на основу закона и уз надокнаду по закону (чл. 30), као и право на жалбу (чл. 34).¹³ Свакако да се Тадић користио тадашњим законодавством, јер без те чињенице није могао оволико дуго да се отегне процес, што уосталом потврђују и документа. Начелство и Суд су усаглашавали свој рад у циљу даљег, успешног вођења спора.

У јуну 1879. године група грађана поднела је Суду општине вароши Ваљева следећи документ, који преносимо у целини:

Суду општинске ваљевске

Ђуприја камена на јазу Јеврема Тадића трговца овдашњеџ познатија је сваком, ња и њом суду да је данас скоро на средини чаршије ове вароши, но када су ваиари онда се у њојшинуом смислу узетији има да је у средини вароши.

Такође познатио је истиа ђуприја њако њесна да кад какова кола наиђу да људи морају чекајши и данџубијши док кола њређу.

11 Исто, ОГВ, дел. бр. 700, од 22. фебруара 1876. године. По свему судећи величина заузетог општинског земљишта није била мала. Спорна парцела налазила се на крају садашње Витковића улице, кут. инв. бр. 75.

12 У списима смо пронашли да се спор око моста пред државним органима у току 1876. године водио најмање пет пута. У наредне две године овај проблем се не помиње у документима. Могуће да је томе узрок и велики утицај Јеврема Тадића. Грађане је у овом спору нарочито погађало питање спорости судске пресуде и неефикасности судског поступка. Несумњиво да је у вароши владало велико интересовање, у првом реду, занатлија и трговаца око коначног решења овог питања (*прим. аутора*).

13 Јанко Ницковић, н. д., стр. 116-117.

П.Е.Р.А

1

Суду оштинске Валуевске

Курпирја Камена на јазу јермена Магата
 приговда обдашкѣ; и оштинске сваком трамво
 суду да је дана скоро на Средан Варошије обе ва
 роши. но, кад су вашири онда се уводи у том стиску
 у делу има да је у Средан Вароши.

Школке оштинске да је иста Курпирја што
 Кеса, да кад Калова Кона вашир, да буди мораји
 галана и даиубити дод Кона прети.

Поред тога оноје појављена што се веј, доста су
 на данашкој регулаци Вароши; да буди по по
 мртној свој Кескоје кесе у јазу елфаважу се,
 као што је тух Скугајева бивало.

Зависа ово ивело, и да се оштинске пош
 су свом двоворна као што је пред и вакош на
 лате, а у оштинске ивеле се обе Вароши и ош
 тинске; тражимо: да Суду оштинске варади

и вори: да се иста Курпирја прама данашкој
 регулаци Вароши прошири и ваграва у ваји
 пратом року, јер је то оштинске и претом ив
 реба; како то годанае дватук тражили, да
 кадата датомо Тар сад прети сул добути ва
 довоноа; и вара сматратомо да се сваке дан
 ките од стране оштинске Амисон, и мора те
 море одрети сваке пера оштинске.

у^о јуна 1879 год
 у валеви

Тражао оштинске валеви
 Суботини елфаважу ер
 Кивано мѣривоити ер
 Минкоје Егговети Кови ер
 Зарти елфаважу ер
 елфаважу ер
 Менаје и елфаважу ер
 Елфаважу ер
 Минкоје елфаважу ер
 Минкоје елфаважу ер

Факсимил докуменѣта ујућеноѣ Суду оштинске Валуевске

Поред тога она је постављена тако неударно према данашњој регулацији вароши; да људи по помрчини због тескоће њене у јаз скршавају се, као што је тих случајева бивало.

Да би се ово избегло и да би општина позиву свом одговорила као што јој ред и закон налаже, а у општем интересу ове вароши и општине тражимо: да Суд општински нареди изволи: да се истиа ђуприја према данашњој регулацији вароши прошири и направи у најкраћем року, јер је то општа и прека потреба; како смо до данас овај пут тражили то се надамо да ћемо бар сад прећи пут добити задовољења; иначе, сматраћемо да смо сваке заштите од стране општине лишени и мораћемо се одрећи сваки претња општинских.

4. јуна 1879. године у Ваљеву

*Грађани општине ваљевске
Вићентије Ненадовић, с. р.
Јован Мишиновић с. р.
Милоје Гудовић, ковач с. р.
Ђорђе Павићевић, с. р.
Алекса Ђуричић с. р.
Алимије М. Бебић с. р.
Еврем Стојнић с. р.
Миливој Б. Галовић с. р.
Живко Марјановић с. р.¹⁴*

Из документа јасно можемо да сагледамо да је мост врло неподесан за потребе вашаришта, а да је једина такве врсте у том делу чаршије. Занимљив је и податак да грађанство вароши Ваљева већ трећи пут потеже ово питање. Имајући горко искуство ранијих година око вашаришта, грађани у свом захтеву¹⁵ траже да се питање моста што пре реши, јер у супротном неће бити у могућности да плаћају општинске порезе.

Месец дана након жалбе, стигао је одговор окружног инжењера (инцинира). На захтев Суда прегледан је камени мост на крају Витковића улице и сачињен је детаљан извештај. У извештају стоји да је „ђуприја добро и темељно озидана”, али да је тескобна, и стога није предвиђена за потребе вашаришта. Констатује се да мост има само два хва-

¹⁴ МИАВ, ОГВ, пр. бр. 1, дел. бр. I, А2, 3782/1879, кут. бр. 75.

¹⁵ Потписници овог захтева, у највећем броју случајева, су занатлије и трговци вароши Ваљева. Они су са своје стране били вољни да и даље унапређују трговинске послове, као и ваљевску чаршију друге половине 19. века, јер су најбројнији. Са друге стране, Ј. Тадић је трговац старога кова и уз то, један од најмоћнијих људи тадашњег Ваљева. (прим. аутора).

та ширине (један хват око 1,90 м), да се на њему не може да одвија већи саобраћај, а проширење би свакако требало да се изведе тим пре што су у непосредној близини вашаришта пролазила два главна друма вароши. Окружни инжењер Стеван Ђуричић био је мишљења да камени мост треба проширити на најмање четири хвата, подједнако са обе стране, и закључује, да је за њену доградњу потребна велика вештина.¹⁶

Августа месеца исте године извештај окружног инжењера узет је у разматрање од стране Начелства. У њему је стајало да „ваљевско Начелство је било наређења да ћуприју прошири по потреби како је окружни инцинир мером одредио”.¹⁷ Даље сазнајемо да је Суд тражио (молио) од Начелства правично и законски вођење поступка, као и увођење овог предмета у књиге.

С пролећа 1879. године у Ваљеву је отворена нова варошка пијаца, опремљена кантаром и општинским оборима за стоку. Пијаца је отворена 5. јуна 1879. године допуштењем ресорног министра.¹⁸ Установљењем нове пијаце у Ваљеву, убрзао се ток ствари око поменутог моста. Сигурно је да су томе припомогли и стални захтеви грађана. Августа месеца исте године полако се назирало решење дугогодишњег спора.

Дана 24. августа окружни инжењер извештавао је у свом допису Суд општински да трговац Јеврем Тадић изражава вољу да прошири мост због потреба своје воденице, али да не може сам да се одмах прихвати замашних грађевинских радова. Тадић је од Суда тражио, а у циљу закључења спора, да му се за радове обезбеди 8-9 дана. Он је, заузврат, са своје стране обезбедио стручну помоћ мајстора и проширење моста обавио о свом трошку. Исказ трговца је потом прослеђен у писменој форми Начелству, уз само присуство Тадића. Окружни начелник М. Глишић је у присуству сведока одобрио молиоцу захтевани рок за проширење моста у усменом и писменом виду.¹⁹

16 МИАВ, ОГВ, дел. бр. 3384 од 7. јула 1879. године.

17 Исто, исто, пр. бр. 1, дел. бр. I, А2, 3782/1879, кут. бр. 75.

18 Бранко Перуничкић, н. д., стр. 977-980.

19 МИАВ, ОГВ, пр. бр. 1, дел. бр. I, А2, 3782/1879, кут. бр. 75 – Није нам познато да ли је овом приликом дошло до погодбе којом би Тадић задржао заузето општинско земљиште на крају Витковића улице. Такође, ни у једном документу се не помиње да ли је „ћуприја” раније била ограђена и да ли је њено ограђивање завршено овог пута. Сама ћуприја налазила се између данашње зелене пијаце, у непосредној близини моста који повезује град са новим, монументалним црквеним храмом.

Summary

Litigation about the Jevrem Tadić's bridge, is inextricably bonded to the issue of fair, which was located from the beginning of the 19th century on his land. Court litigations of townsmen of Valjevo, Municipality and the Authorities, at the one side, and Mr. Jevrem Tadić at the other, lasted for very long: the litigation about the fair ground lasted from the 1850s of the 19th century to the 1870s, and it was all about the stone bridge. Townsmen, on several occasion, tried to report to local authorities about the inadequacy of the bridge construction and the fact that it doesn't serve its main purpose, a let alone the needs of the town and locals during the time of the fair. Townsmen asked in their reports (which would today resemble more to petitions) from local authorities to put the interest of the all before the interest of the salesman Tadić. However, Tadić wasn't interested in demolishing and expanding the bridge, which of use to him only to get to the watermill and he calls upon the law which protects the private property. Citizenship had the real need and it formed a picture of two riversides connected, two fairs merged into one, the further development of commerce and it saw in Mr. Tadić the barrier which prevented them from the further development. When the authorities determined that the part of public land was taken for building a before mentioned bridge by Tadić, the matter became more intense, but the salesman's guilt couldn't be proven for long time. In the meanwhile, the newly built fair at the other side of the Kolubara became the messenger of the new age, and the situation needed for the issue of the bridge to be solved rapidly. In the summer of 1879, the Tadić takes on the expenses of building a new bridge, and the town finally got the bridge in the real sense of the word for the new times and the new people that were on their way.